

Fjärrvärme i Prästgårdsgatan och Theodor Dahls gata

L2003:2640
Innerstaden 1:1
Köpings stad
Köping
Västmanlands län
Västmanland

Tobias Vinoy

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Västmanlands län med platsen
för schaktningsövervakningen markerad i rött.*

© 2022 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2022:26

Lst dnr 431-1576-2022

Författare	Tobias Vinoy
Kvalitetsgranskning	Annica Ramström

Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Betongkulverten och den kammare som täcker hela undersökningsytan i Prästgårdsgatan. Foto från öster.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2022:26

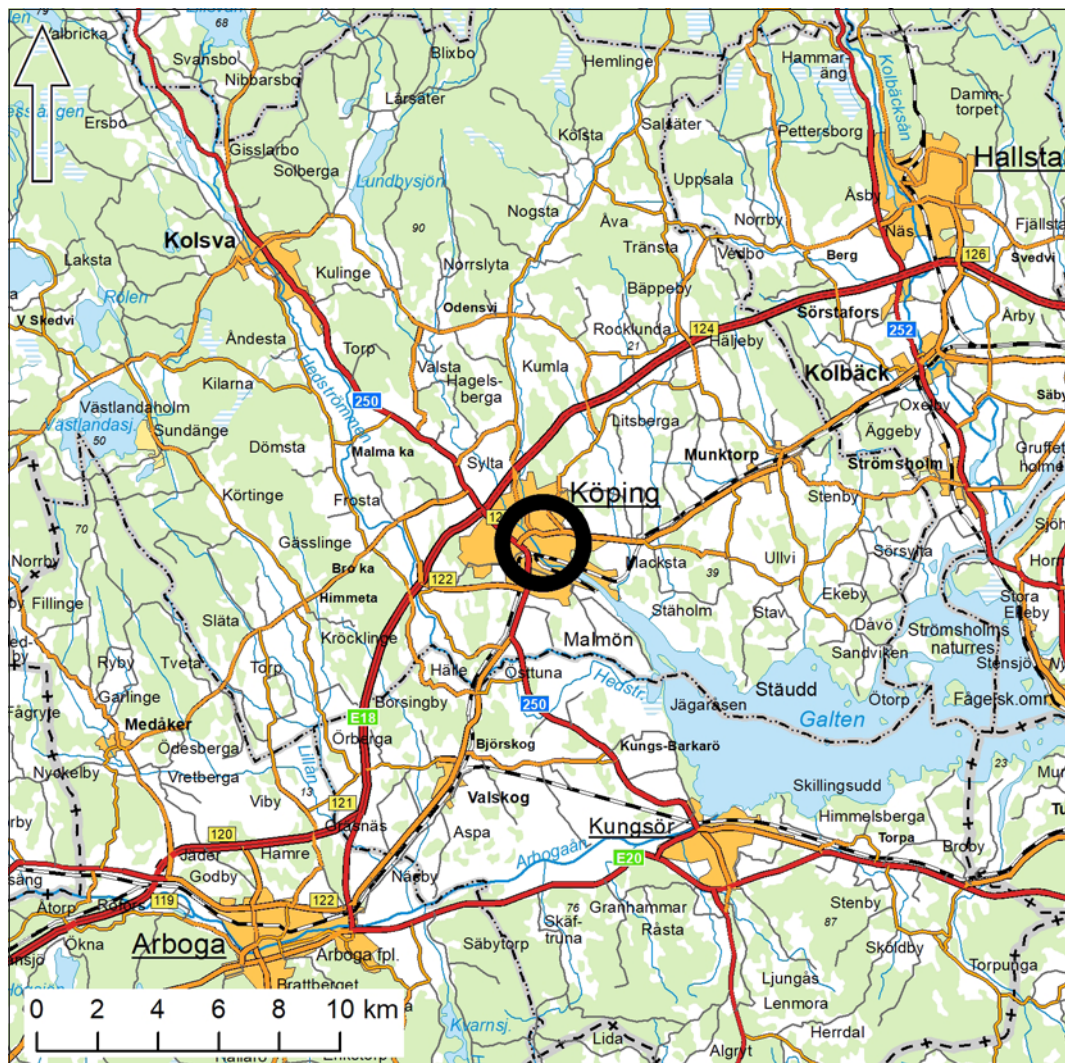
ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Fjärrvärme i Prästgårdsgatan och Theodor Dahls gata

L2003:2640
Innerstaden 1:1
Köpings stad
Köping
Västmanlands län
Västmanland
Tobias Vinoy

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Tidigare arkeologiska undersökningar	7
Syfte och målgrupper	8
Metod och genomförande	8
Resultat	10
Tolkning	12
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Referenser	14
Förteckning över figurer	14
Förteckning över bilagor	14
Bilagor	15
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	15

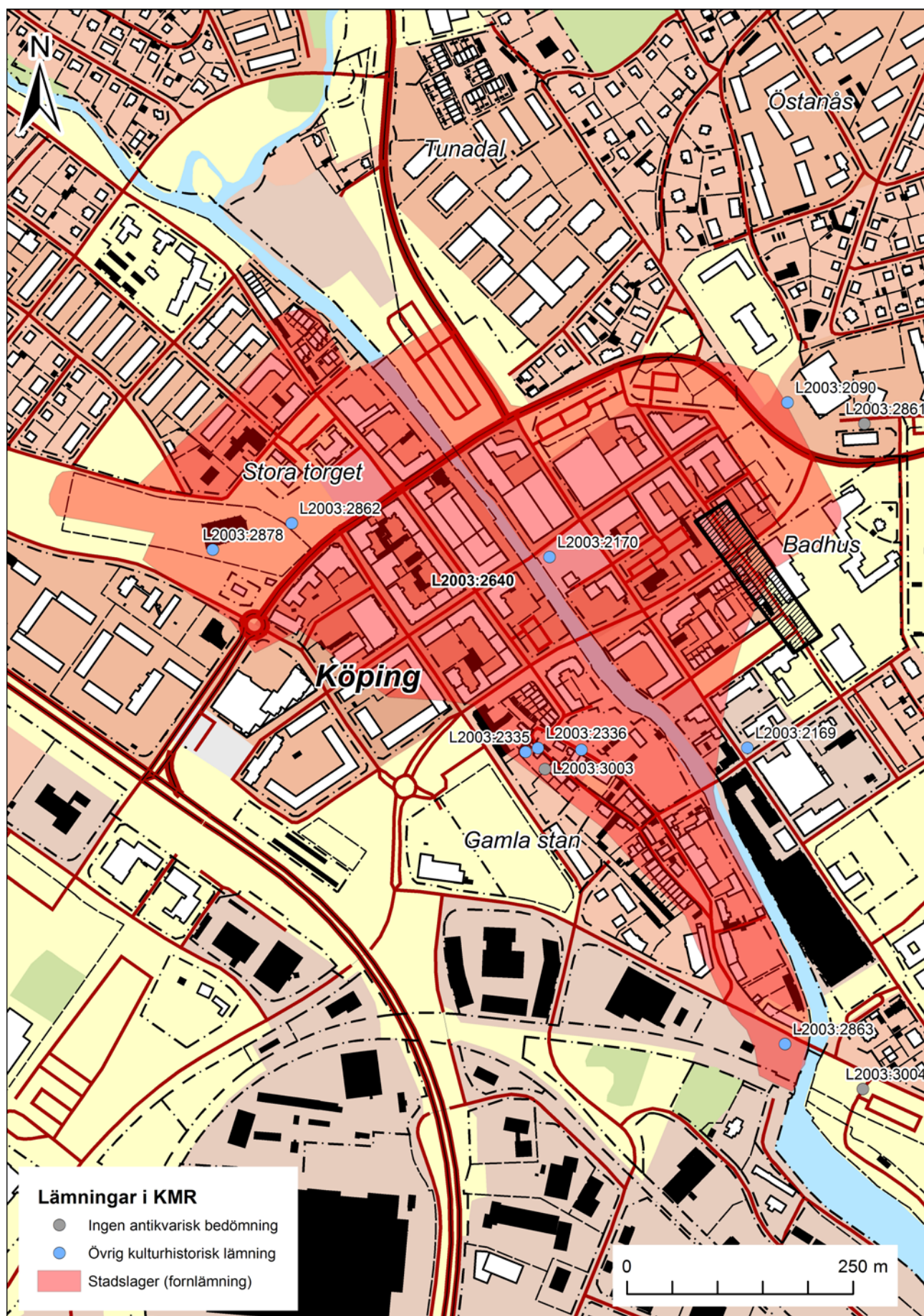
Figur 1. Översiktskarta över Köping med omnejd. Platsen för undersökningen är markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.

SAMMANFATTNING

Västra Mälardalens Miljö och Energi AB (VME) planerade omläggning av fjärrvärmeledningar längs Theodor Dahls gata och Prästgårdsgatan i Köping. I samband med det har Arkeologgruppen genomfört schaktningsövervakning inom fornlämning L2003:2640 (stadslager). Endast sekundära spår av stadslagret påträffades i form av omrörda lager som lagts som bärlager där Esplanaden möter Theodor Dahls gata, se figur 2. Schaktet grävdes inte i någon del ned till steril undergrund.

INLEDNING

Med anledning av planerade arbeten av Västra Mälardalens Miljö och Energi AB i Köpings kommun har Arkeologgruppen genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arbetena omfattade byte och omläggning av fjärrvärmeledningar samt rasering av den betongkulvert som de tidigare fjärrvärmeledningarna löpte genom. Det planerade arbetsområdet berörde till viss del fornlämning L2003:2640, se figur 2. Uppdraget utfördes efter beslut fattat den 13 maj 2022 av Länsstyrelsen i Västmanlands län. Kostnadsansvar bars av Västra Mälardalens Miljö och Energi AB.

Figur 2. Karta som visar platsen för den övervakade sträckan, stadslagret och övriga kulturhistoriska lämningar. Skala 1:6 000.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Köping omnämns första gången i skrift år 1257, då som *Laghlysakypung* (Laglösaköping). Namnet antyder möjligen att staden fungerat som handelsplats men att detta gjorts utan att den haft handelsrätt. I mitten av 1300-talet fick Köping sitt eget sigill och år 1459 halvstadsrätt. År 1474 gav Sten Sture d.ä. även Köping rätt till marknad. Det medeltida Köping var beläget väster om Köpingsån, kring Västra och Östra Långgatan, men kom under 1500-talet att utvidgas. Större delen av medeltidsstaden brann ned under 1540-talet (Björnäger 1974).

År 1641 donerade Drottning Kristina det så kallade Prästgårdet, beläget öster om ån, till Köping. Området bebyggdes enligt stormaktstidens ideal med rutnätsmönster med rätvinkliga gator. Stadens västra delar behöll dock den medeltida oregelbundna stadsplanen fram till år 1889 då stadsbranden ödelade stora delar av den västra sidan. Därefter kom även de västra delarna att byggas enligt samma rutnätsprincip (Björnäger 1974:58).

Den fjärrvärmeledning som löpte längs Prästgårdsgatan och Theodor Dahls gata anlades år 1972, enligt muntlig uppgift från exploatören. Ledningen var lagd i en betongkulvert som var cirka 1,5 meter bred och runt 1 meter djup. I vissa partier täckte betongkulverten och tillhörande kammare hela bredden av Prästgårdsgatan och gick även in under trottoaren i sydvästra schaktväggen. Kulverten och kammaren var minst 6 meter bred i denna del (se omslagsfoto).

Tidigare arkeologiska undersökningar

Ett flertal mindre arkeologiska undersökningar har utförts i närheten av det aktuella området. Nedan redovisas de undersökningar som utförs i närhet av aktuell yta. De har uteslutande varit i form av schaktningsövervakningar.

År 2000 utfördes en arkeologisk förundersökning då fjärrvärmeledningar skulle renoveras längs Stora Gatan, Prästgårdsgatan och Humlegårdsgatan. Vid undersökningen påträffades avsatta lager och en trolig tomtgräns. Vidare hittades en husgrund, en kullerstensbeläggning som troligen är från 1800-talet och en äldre risbädd som tolkades utgöra en äldre gatunivå (Wigg 2003).

Hösten år 2014 undersöktes den norra delen av Prästgårdsgatan tillsammans med delar av Trädgårdsgatan. Även denna undersökning tillkom i samband med att fjärrvärme skulle anläggas. I Prästgårdsgatan påträffades två stensyllar, en droppränna samt stockar och träflislager. Träflislagret ¹⁴C-date-rades till 1600-talets andra hälft (Rönngren 2015).

Under hösten år 2015 utfördes ytterligare en schaktningsövervakning i samband med arbete med fjärrvärmeledningar vid Glasgatan och Torggatan. Två aktivitetsfaser kunde utifrån fynd och stratigrafiska iakttagelser identifieras. Till den äldre fasen hörde avfallsgropar och ett utjämningslager från 1600–1700-tal. Demolerade hus och rasmassor från 1800–1900-tal utgjorde den yngre fasen (Strengbom 2015).

Under delar av våren och hösten år 2017 utfördes ännu en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med anläggandet av nya fjärrvärmeledningar. Även denna gång undersöktes delar av Prästgårdsgatan. Under det en meter tjocka bärlagret påträffades tre kulturlager. Det yngsta bestod av lerig silt och träflis och en större mängd taktegel. Under det fanns en äldre gatunivå i form av sand och knytnävsstora stenar. Under den äldre gatunivån fanns ett tjockare lager som bestod av träflis och lerig silt blandat med träkol, granbarr och pinnar. Den tidigaste fasen av lagret kunde genom keramikfynd dateras till perioden 1680–1720. Längre söderut på Prästgårdsgatan fanns ytterligare kulturlager av liknande karaktär men med något yngre dateringar, 1700–1800-tal (Strengbom 2018).

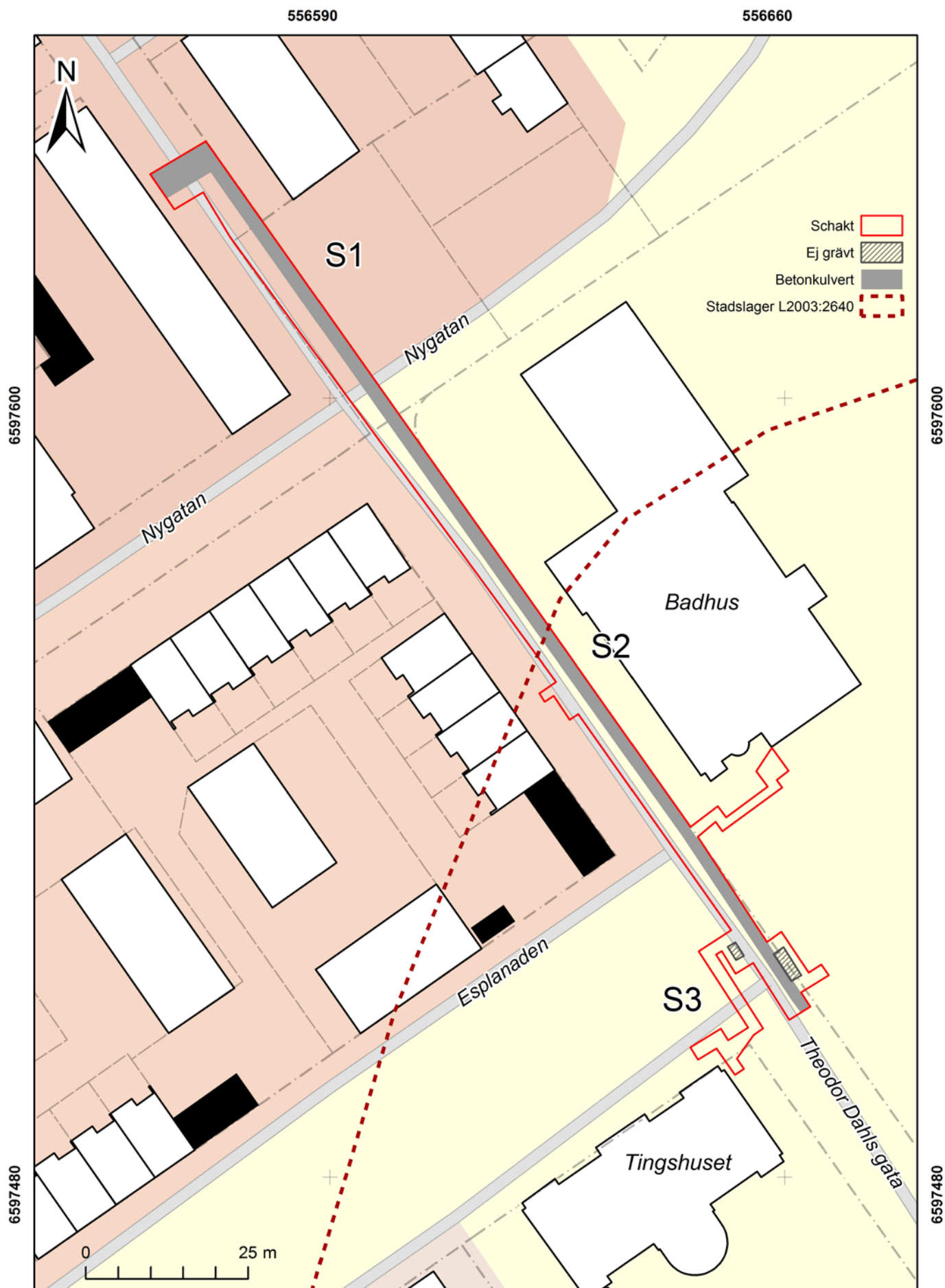
SYFTE OCH MÅLGRUPPER

Syftet med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att följa schaktningens gång där det ansågs nödvändigt. Syftet var vidare att dokumentera eventuella kulturlager och anläggningar samt att tillvarata eventuella fynd. Om mer omfattande och komplexa lämningar påträffades skulle vidare arkeologiska åtgärder beslutas i samråd med Länsstyrelsen. Målgrupper för rapporteringen av det arkeologiska arbetet var främst Länsstyrelsen och företagaren.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Arbetsområdet utgjordes uteslutande av asfalterade vägsträckor och cykelväg. Ytan var till stor del redan öppnad och arbetet med att demolera den betongkulvert som löpte genom Prästgårdsgatan och Theodor Dahls gata var till viss del påbörjat då den arkeologiska insatsen tog vid. Då den nordöstra schaktväggen utgjordes av betongkulverten var det bara den sydvästra schaktväggen som kunde komma att bli arkeologiskt intressant. Schaktet grävdes inte ned till steril undergrund. Schaktet planritades manuellt, fotodokumenterades och ritades i delar i profil. Planritningen digitaliserades sedan i ArcMap 10.3.

Totalt grävdes en sträcka om drygt 160 löpmeter. Schaktet var mellan 1 och 2 meter djupt och cirka 4 meter brett. För att förtydliga redovisningen har schaktet delats in i delsträckorna 1–3. Delsträcka 1 motsvarar Prästgårdsgatan och Nygatan, delsträcka 2 den del som löper parallellt med badhuset. Resterande utbredning vid Esplanaden och Tingshuset utgör delsträcka 3. I delsträcka 3 utvidgades schaktet åt såväl nordöst som sydväst, se figur 3.

Figur 3. Schaktplan som visar arbetsområdet och betongkulverten med delsträckorna 1-3 markerade. Skala 1:800.

RESULTAT

Inom den nordvästra delen av delsträcka 1 täckte betongkammaren hela vägbredden och således var alla spår av ett eventuellt stadslager bortgrävt. Djupet på schaktet var knappt 2 meter och bestod av sand och grus som lagts som bärlager, där de översta 0,6 meterna bestod av brun sand med rikligt med småsten. Under sanden fanns ett 1,2 meter djupt gråbrunt gruslager. Vare sig i schaktväggen eller på botten av schaktet kunde några spår av kulturlager påvisas, se figur 4. I resterande del av schaktet kom den nordöstra delen av betongkulverten att utgöra den ena schaktväggen.

Figur 4. Foto som visar gruset på botten och bärlagren i den sydvästra schaktkanten inom delsträcka 1. Fotot illustrerar även betongkulverten innan demolering. Foto från nordväst.

Figur 5. Foto som visar delsträcka 2 med delar av betongkulverten till höger i bild. Foto från sydöst.

Figur 6. Foto som visar bärlagren under gatan Esplanaden med de nylagda fjärrvärmerören i förgrunden. Platsen för kritpipsskaftet är markerad med vit fyndpinne.

Inom delsträcka 2 var schaktet cirka 1,5 meter djupt. Inte heller inom denna sträcka kunde några spår av äldre kulturlager identifierats. I det lilla utsticksschaktet i den sydvästra väggen bestod materialet av grus- och sandlager som påförts som bärlager. Här framträdde även de fiberkablar som lagts längsmed den sydvästra sidan av cykelvägen. Norra delen av delsträckan uppvisade samma lagerföljd som i delsträcka 1. I södra delen fanns ett 1,2 meter djupt bärlager där de översta bestod av 0,4 meter grått grus och de resterande av 0,8 meter brun sand. Under detta lager fanns en 0,05 meter tjock lins med svart silt med små inslag av kol. Under den mörka linsen fanns ett ljusbrunt siltlager med vissa inslag av lerbickor. Det vilade på ett gruslager med rikligt av småsten.

I majoriteten av delsträcka 3 var fyllningen av liknande karaktär. Översta skiktet bestod av 0,3 meter grått grus med rikligt med småsten. Under det fanns ett 0,7 meter djupt sandlager. Även detta lager innehöll rikligt med småsten. I de sydvästra delarna av delsträckan, de delar som gick ut under Esplanaden, skilde sig dock de undre lagren. Det översta skiktet bestod av 0,3 meter asfalt ovan ett brunt sandigt gruslager. Sedan följde ett grått lager av silt med rikligt med småsten. Under detta fanns ett 0,3 meter djupt lager som bestod av brunt grus med rikligt med småsten och tegelkross. Här påträffades ett kritpipsskaft, enstaka djurben och en glasbit med delar av sigill. Lagret innehöll även i vissa delar rikligt med järnslag. Lagret vilade på ett brunt gruslager. Då schaktet inte grävts ned till steril undergrund och arbetet med att anlägga fjärrvärmerören hade påbörjats i dessa delar kunde bara schaktväggen undersökas.

TOLKNING

I samband med att betongkulverten anlades har ytan schaktats ur och eventuella kulturlager blev då bortgrävda. Även vid Esplanaden har det sedan tidigare grävts och anlagts bärlager. Sannolikt har detta gjorts vid ett tidigare tillfälle än betongkulverten. Vid anläggandet av detta bärlager har dock material från ett äldre kulturlager använts och blandats med grus, småsten och järnslag.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med schaktningsövervakningen var i första hand att undvika att fornlämning påverkades av arbetsföretaget och i andra hand, om så inte var möjligt, löpande undersöka och dokumentera mindre komplicerade lämningar inom de delar av fornlämningen som berördes, samt att tillvarata fynd.

Inga avsteg från undersökningsplanen gjordes och Arkeologgruppen anser sig därmed ha fullgjort uppdraget.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Västmanlands län
Kommun	Köping
Landskap	Västmanland
Socken	Köpings stad
Fastighet	Innerstaden 1:1
Lämningsnummer	L2003:2640
Lämningsstyp	Stadslager
Datering	–
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-05-13
Länsstyrelsens diarienummer	413-1576-2022
Ärendenummer i Fornreg	202200644
Arkeologgruppens projekt- nummer	P22032
Projektledning	Tobias Vinoy
Personal	Tobias Vinoy, Ebba Knabe
Underkonsulter	–
Undersökningstid	2022-05-18 till 2022-07-11
Undersökt yta	870 m ²
Inmätningsteknik	Manuell, senare digitaliserad i ArcMap 3.1
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	X – 556614 Y – 6597569 Ekonomiska kartan 1962 Köping J133-10G9c64
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Digitalt arkiv	Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Fynd	Inga fynd tillvaratogs.

REFERENSER

Tryckta källor

- Björnånger, O. 1989. *Köping från forntid till nutid*. Köpings kommun. Köping.
- Rönngren, J. 2015. *Stadsexpansion på Prästgården i Köping*, RAÄ 148:1. Arkeologgruppen AB rapport 2015:19
- Wigg, A-S. 2003. *Arkeologisk förundersökning i Stora gatan, Humlegatan och Prästgårdsgatan i Köping*. Västmanlands läns museum. Kulturmiljöavdelningen rapport 2000:34.
- Strengbom, E. 2015. *Schaktningsövervakning vid Glasgatan och Torggatan i Köping*. Arkeologgruppen AB rapport 2015:44.
- Strengbom, E. 2018. *Fjärrvärme i Prästgårdsgatan och Nygatan*. Arkeologgruppen AB rapport 2018:04.

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

- Figur på omslag. Betongkulverten och den kammare som täcker hela undersökningsytan i Prästgårdsgatan. Foto från öster.
- Figur 1. Översiktskarta över Köping med omnejd. Platsen för undersökningen markerad med svart cirkel. Skala 1:250 000.
- Figur 2. Karta som visar platsen för den övervakade sträckan, stadslagret och övriga kulturhistoriska lämningar. Skala 1:6 000.
- Figur 3. Schaktplan som visar arbetsområdet, och betongkulverten, med delsträckorna 1–3 markerade. Skala 1:800.
- Figur 4. Foto som visar gruset på botten och bärlagren i den sydvästra schaktkanten inom delsträcka 1. Fotot illustrerar även betongkulverten innan demolering. Foto från nordväst.
- Figur 5. Foto som visar delsträcka 2 med delar av betongkulverten till höger i bild. Foto från sydöst.
- Figur 6. Foto som visar bärlagren under gatan Esplanaden med de nylagda fjärrvärmerören i förgrunden. Platsen för kritpipsskaftet markerad med vit fyndpinne.

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

- Bilaga 1. Schakttabell

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Delsträcka	Mått/m	Djup/m	Beskrivning
1	60	2	0,3 meter asfalt, i delar täckt av gatsten, följt av 0,3 meter brunt grus med rikligt med småsten. Resterande fyllning av grått grus med rikligt med småsten.
2	65	1,5	0,4 meter grått grus med rikligt med småsten följt av 0,8 meter brun sand med rikligt med småsten: Under detta fanns ett lager av ljusbrun grusig silt. Underst ett lager bestående av grovt grus.
3	35	1,5–0,9	0,1 meter asfalt följt av 0,2 meter grusig sand. Under ett 0,3 meter djupt grusigt lager innehållande rikligt med tegelkross och i delar järnslag. I detta lager framkom glasbiten, kritpipsskafet och djurbenen. Under detta fanns ett grått lerigt och sandigt gruslager med rikligt med småsten.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2022:26

